

Høring liturgi hovedgudstjenesten

Høringsuttalelse fra prost i Nordre Aker, Oslo bispedømme Marit Bunkholt

Innledende bemerkninger

Fra høringstema 3 og utover framstår dette som «de små spørsmåls høring». Det dreier seg om «justeringer og korrigeringer» slik kirkemøtet i 2010 ba om at skulle skje innen få år etter innføring av ny liturgi. Men samtidig setter høringstema 1, og delvis høringstema 2, store spørsmål på dagsorden. Høringstema 1 inviterer til å diskutere det videre gudstjenestearbeidet - det handler om «gudstjenestearbeidet fremover» (spørsmål 1c). Høringstema 2 aktiverer diskusjonen om prestens og menighetens felles faglige selvstendighet i det daglige.

Små spørsmål er uansett ikke nødvendigvis uviktige. Liturgiske detaljer kan være viktige og meningsbærende i en slik grad at de for mange bærer mye av gudstjenestelivet. Legeme eller kropp? Fader eller Skaper, Sønn eller Frigjører? Syndsbekjennelse i vi- eller jeg-form? Eksempelene er mange. Det kan imidlertid se ut til at høringsnotatet bærer bud om at hvis liturgiske detaljer er viktige, så følger det naturlig derav at liturgisk detaljstyring er riktig. Dette er ikke en nødvendig sammenheng. Det bør være vel kjent fra vår felles liturgiske praksishistorie at detaljstyring ikke driver fram ens praksis. Menigheter og liturger tar seg de friheter de synes de trenger i sin kontekst når valgfriheten blir veldig liten.

Et generelt inntrykk av notatets forslag er at vi på flere små punkter i liturgien skal kutte ut valgfrihet og fleksibilitet. Replikkene fastlegges ord for ord, og ofte blir det ingen å velge blant. Det skjer i gjenkjennelsens navn, men ofte på punkter hvor ikke dette egentlig er et gyldig argument. Hva presten sier når hun velsigner små barn ved nattverden er for eksempel ikke viktig for graden av gjenkjennelse på menighetsnivå.

Store spørsmål trenger stor plass. Det er å håpe at denne høringen skaper mer enn justeringer og korrigeringer. Vi trenger (igjen) en grundig samtale om vår gudstjenestefeiring.

Overordna synspunkt – kommentarer til sidene 1-6 i høringsnotatet

Kirkemøtet vedtok som nevnt over allerede før ny ordning for hovedgudstjenesten ble innført at det etter 3-6 år med ny liturgi skal legges til rette for erfaringsdeling med sikte på justeringer og korrigeringer. Evalueringen av innføringsfasen etter reformarbeidet løfter fram utfordringene som dukker opp i spennet mellom «valgfrihet og variasjon» og «fasthet og gjenkjennelighet». Disse to anliggende kobles sammen i denne høringen. «Justeringer og korrigeringer» er imidlertid et dårlig utgangspunkt for å gå i dialog med evalueringens hovedpoeng. Vi kan neppe justere oss til mer gjenkjennelse. Det er tvilsomt om noen av de mange enkeltforslagene hver for seg eller til sammen bidra til gjenkjennelse, selv om de helt klart bidrar til mindre valgfrihet. Med andre ord: Det er ingen nødvendig sammenheng mellom mindre valgfrihet og mer gjenkjennelse.

«Justeringer og korrigeringer» som grep i liturgisk utviklingsarbeid peker i retning av et ønske om at liturgier skal være detaljert styrende ned til setnings- og ordnivå. Gjenkjennelse som kriterium for god liturgi henger i en slik tankegang sammen med at alle som forretter og deltar i en liturgi *sier* det samme. Reformens vekt på «ordo» som felles utgangspunkt peker mot et annet nivå av gjenkjennelse – gjenkjennelse gjennom struktur, handlinger og liturgiske «hendelser» (så som dåp,

nattverd, bibellesning, bønn osv.). Gjenkjennelse med et slikt utgangspunkt henger tettere sammen med at alle *gjør* det samme.

Hvilken type gjenkjennelse er det de fleste av oss trenger? Diskusjonen om dette forholdet må føres med både menighetens og liturgen(e)s perspektiver i bevisstheten.

Menighetens behov for gjenkjennelse kan det være rimelig å anta at knyttes til deltakelse, og dermed til ting som gudstjenestens rekkefølge (ordo), egne «replikker», hvilke handlinger som skjer og salmevalget. Liturgen på sin side kan ha et lignende behov for gjenkjennelse for å kunne feire gudstjeneste (både i «egen» kirke og i forskjellige kirker) uten unødvendig store forberedelser. Samtidig vil liturgen kunne ønske fleksibilitet og valgfrihet for å tilpasse gudstjenesten til anledningen, ha rom til å utøve aktivt pastoralt skjønn i ethvert gudstjenestelig øyeblikk og selvsagt også for å kunne skape sammenheng til kirkeårstid og tekstutvalg. Det er fullt mulig å skape en liturgi som tar høyde for begge disse hensynene, som nettopp gir gjenkjennelig liturgi med rom for valgfrihet og fleksibilitet. Det forutsetter imidlertid en grunnleggende tillit til det pastorale skjønn og de kirkelige arbeideres profesjonalitet. Og det vil antagelig gi en streng ordo med forholdsvis stor valgfrihet i det «små», særlig når det gjelder det liturgen har ansvar for å framføre. Forslagene i høringsnotatet bør vurderes opp mot dette.

Innledningen i høringsnotatet legger vekt på at gjenkjennelse og fasthet kan vise seg ved at det er færre alternativer å velge mellom når menigheten skal delta i det som sies eller synges. Det påpekes at dette kan bidra til reformens mål om involvering. Dette er et synspunkt som gir mening. I de følgende forslag til enkeltendringer i høringsnotatet er det imidlertid like ofte innstramming i valgmulighetene for det liturgen skal si alene. Dette er antagelig i langt mindre grad sentralt for gjenkjennelse og involvering, og det framstår i de fleste tilfellene som «justeringer og korrigeringer» som viser både lite tillit til det pastorale skjønn men også kan sees som uttrykk for gi mindre plass for teologisk mangfold.

Høringsnotatet framhever økumeniske impulser som et gode vi har vært opptatt av gjennom hele reformen. Det har hjulpet oss til å feste blikket på «ordo» som en hjelp til gjenkjennelse og samhörighet. Andre av disse impulsene fører imidlertid til litt vel sofistikerte endringer og teologiske refleksjoner. Hvorvidt forbønnen er en egen del av ordo eller en bit av orddelen er mildest sagt ikke lett å oppfatte som en viktig økumenisk seier. Den økumeniske begrunnelsen framstår dessuten som unødvendig når man samtidig løfter fram en mer forståelig og allmenn begrunnelse: Samling, ord, bord, utsendelse – dette er en rekkefølge som klargjør for mennesker hva en gudstjeneste er og som de samtidig kjenner igjen fra egen gudstjenesteerfaring.

Høringstema 1

Folk (medlemmer) flest går ikke (lenger) til gudstjeneste. Hva skal vi gjøre? Hvordan skal vi som kirke forholde oss til dette? Høringsnotatet stiller store og viktige spørsmål i høringstema 1.

Menigheter med et aktivt «menighetsliv» antas ifølge foreløpige analyser å greie å opprettholde deltakelse og frekvens (s.8) i gudstjenestelivet. Det virker rimelig å anta i forlengelsen av dette at det er de samme som deltar i det aktive menighetslivet som også er de faste deltakende i gudstjenestelivet, og at det så kommer og går en del andre i tillegg (ved dåp f.eks.). «Menighetsliv» slik jeg antar det er forstått her (kristelig-sosiale samlinger på ukedagene, diakonale tiltak, konfirmantarbeid, barne- og ungdomsarbeid inkludert trosopplæring mm) er en sosial kontekst som ikke samler hele medlemsmassen i vår kirke, kanskje med unntak av noen tiltak i trosopplæringsfeltet, og noen steder da særlig konfirmantarbeidet. Imidlertid er også kirkelige handlinger som vigsel og gravferd mulig å forstå som «menighetsliv». Gjør en det vil en se at mange

menigheter med et svært aktivt menighetsliv (eks: nesten alle i soknet velger gravferd i kirken) slett ikke makter å samle mennesker til søndagens gudstjeneste, bortsett fra mennesker som søker dåp.

Dette poenget gjør synlig noe vi ikke så lett forholder oss til: Faktum er vel at folk (medlemmer i Den norske kirke) aldri har gått til gudstjeneste i noen særlig grad. De fleste av oss har valgt å gå til kirke ved de store anledninger, og i eldre tid når man følte man måtte. Ingen gudstjenestereform har så langt klart å endre dette.

Videre er det mulig at gudstjenesten som form er på så vikende front at det er på tide å tenke seg om. Kanskje må vi tenke igjennom mer grunnleggende om det er noe med selve gudstjenestens posisjon i kirke og samfunn vi må forholde oss til. Er det andre typer arrangementer som bør ta gudstjenestens plass noen søndager i året? Bør forordnende gudstjenester feires på andre tider enn søndag kl.11? Bør ansatte bruke mer av kreftene og fagligheten sin i en annen type virksomhet enn gudstjenestelivet?

Dåp i hovedgudstjenesten, hvor det vanligvis også er nattverd, er et punkt det tas for lett på i høringsnotatet. Dette er for mange menigheter en stor praktisk-liturgisk utfordring, særlig når det blir mange dåp. Nest siste avsnitt på side 5 avfeier dette med en indirekte oppfordring til å skjerpe seg i gjennomføringen av gudstjenesten, og å unngå unødvendige tillegg. Dette er for dårlig. Denne utfordringen er reell. Hvis vi ønsker å beholde dåpen i menighetens fellesskap ved hovedgudstjenesten, må vi sette oss ned og gjøre et ordentlig liturgisk utviklingsarbeid.

Høringstema 2

Det bør være tilstrekkelig med ordinært tilsyn med gudstjenestelivet gjennom visitaser og andre kilder. Godkjenningsordningen slik den er beskrevet i punktene 55 og 68 i alminnelige bestemmelser kan fjernes.

Det er mulig det er en god modell for tanken at vi skal lete etter ordninger som skaper mer likhet i det vanlige gudstjenesteforløpet, og enda større frihet når en ønsker eller trenger å skape det uvanlige. Med andre ord: Ofte mye gjenkjennelse, stor fleksibilitet når det virkelig trengs. Dette berører avsnitt 3 på side 11 – om biskopens manglende mulighet til å godkjenne «et opplegg av søndagens gudstjeneste som avviker fra gjeldende ordning». En slik ordning kan være en viktig ventil for å prøve ut nye gudstjenestereformer, men også viktig for å gjøre mer radikale valg for enkeltsamlinger søndag kl.11 når situasjonen krever det. Muligheten bør vende tilbake.

Høringstema 3

Punkt 3a: Ledd 1 Forberedelse

Hvordan innstiller man seg best til en gudstjeneste? Forslaget legger opp til at den muligheten man skal tilbys er «stillhet, lystenning og bønn». Det skal ikke være forbudt å snakke, men dette er en tilretteleggelse som «kan gi en bedre mulighet for mange til å innstille seg på gudstjeneste». Det er fristende å spørre: En bedre mulighet enn hva? Sjelesorg, skriftemål, kirkekaffe før gudstjenesten, småprat, felles frokost, dans i midtgangen, øvelse på nye salmer? Er det støy eller stillhet som innstiller best til gudstjeneste? Hverdagslig eller religiøs aktivitet? Bevegelse eller stillesitting? Det kan ikke være nødvendig å skrive inn i liturgien hvordan kirkerommet skal brukes den siste timen eller halvtimen før gudstjenesten begynner.

Punkt 3b/3c: Ledd 1 Forberedelse og Ledd 2 Inngangssalme

Det foreslås at setningen «eller en annen formulering som innstiller menigheten på å være sammen for Guds ansikt» utgår, og at man alltid avslutter informasjonsdelen med «La oss være stille for Gud» uten valgfrihet. Dette er et typisk eksempel på unødvendig detaljstyring. Det samme gjelder bestemmelsen om at alle alltid skal stå under første og siste salme.

Høringsspørsmål 3e:

Enig i at dette blir valgfritt.

Spørsmål 3f

Det foreslås å ta bort muligheten for at menigheten kan søke biskopen om å bruke en egenformulert syndsbejennelse som fast ordning. Argumentet er todelt: Muligheten er lite brukt, og den «bidrar ikke til å fremme mer gjenkjennelig og felles liturgi». Dette er et eksempel på misbruk av argumentet «gjenkjennelig». Når det uansett er fire alternative syndsbejennelser vil de fleste uansett måtte se i agenden for å kunne delta. Det blir da likegyldig om formuleringene er skapt i menigheten eller i det store kirkefellesskapet. Gjenkjenneligheten ligger i at vi bejennet syndene, ikke med hvilke ord. Muligheten til å formulere bejennelsen lokalt bør beholdes.

Når det er sagt, er det fortsatt viktig å minne om mye som tidligere er sagt om at vi som kirke fortsatt velger en felles syndsbejennelse i tillegg til kyrie-ropet som følger like etter. Det er flere ganger kommet vektige innlegg mot vår praksis fra mennesker som har fått forsterket sine problemer i møte med gudstjenestens syndsbejennelse. Det felles ropet etter Guds miskunn over oss har helt andre muligheter til å favne all slags synd og nederlag enn våre andre formulerte bejennelser. Det felles vi av tilgitte og elskede syndere som høringsnotatet nevner, må skapes med sterkere virkemidler enn en vi-orientert syndsbejennelse er jeg redd.

Spørsmål 3i

Dagens bønn har samme grunnproblem som kollektbønna hadde, i kraft av at den slik høringsnotatet sier «uttrykker noe av dagens tema for den enkelte søndag i bønnens form». Dette gjør den sementerende av natur, den bidrar til å fastholder en felles, ikke-kontekstuell og lukkende tekstlesning. Særlig gjelder dette alle «hverdagssøndagene» - de som bare har det preg tekstmaterialet gir. Bønnen bør ikke bli obligatorisk igjen.

Høringstema 4

4a: Ledd 9 Første lesning og Ledd 11 Andre lesning:

Det er ikke foreslått endret at lesningene avsluttes med «Slik lyder Herrens ord». Det burde vært foreslått. I så fall ville jeg sagt meg enig i det. Jf. tidligere mange og lange diskusjoner om dette.

4d: Ledd 13 Preken:

Det fastslås i utkastet til justert liturgi at prekenen avsluttes med en fastlagt lovprisning, og at muligheten «kan avsluttes» utgår. Dette er igjen et eksempel på en meningsløs tilstramming for å oppnå felles praksis. Dette forslaget støter både mot utøvelse av pastoralt skjønn og er et uttrykk for detaljstyring uten mål og mening.

4i: Ledd 17 Forbønn for kirken og verden

Det foreslås at bønnevandring ikke lenger kan være en del av nattverdfeiringen, men skal være en del av forbønnen. Forslaget til endring begrunnes ikke, og kan dermed heller ikke vente å få

tilslutning. Det er ikke lett å gjette hvorfor dette er foreslått tatt ut. Bevegelser i rommet i form av en vandring i forskjellige retninger kan bidra til å styrke åpenhet og fellesskap i tilknytning til nattverden og gjøre det lettere for flere i menigheten å delta, både i nattverd og ved å oppsøke andre stasjoner i rommet – i tillegg til eller i stedet for nattverd.

Spørsmål 5a

Intinksjon har noen åpenbare fordeler som utdelingsform: Den enkelte kan oppleve å bli bevart i sin verdighet ved at man slipper å knele, nattverdssamlingen kan oppleves preget av større åpenhet og tilgjengelighet, den som ikke har lyst til å synes så godt får det enklere, nattverdiskøen inviterer til fellesskap og salmesang. Mange savner likevel muligheten til å ta imot nattverden alene og knelende og med tid til ettertanke. Det ville derfor være optimalt med to utdelingsstasjoner og fritt valg – enten ved alterringen knelende eller et annet sted i rommet stående.

Spørsmål 5c

Det er fint at vi integrerer takkofferet i nattverden, men begrunnelsen som gis er overdrevet intrikat og ikke lett å gjøre allment kjent og forståelig. Vi har en annen begrunnelse enn den økumeniske lett tilgjengelig: Den diakonale. Vi bærer gaver fram, deler dem med hverandre og bærer resten ut i verden til de som trenger dem.

Spørsmål 5e

En anvisning foreslått av NFG om hvor liturgen fester blikket under innstiftelse og utdeling er ikke med i forslaget. Begrunnelsen fra Kirkerådet er at «en mente en slik anvisning blir for detaljert». En alternativ tankegang her kunne vært: Det spiller en rolle hvor liturgen fester blikket under innstiftelse og utdeling. Den enkelte liturg bør ha en bevisst og gjennomført praksis. Om man ser på mennesker eller elementer vil henge sammen med hvordan man forstår innstiftelsesordene for det første: Er de en fortelling som gjenfortelles til påminnelse eller er de en integrert del av nattverdbønnen? For det andre vil hvor man ser under utdelingen også uttrykke noe om hva man tenker om anledningen: Ser man på mennesket kan det være fordi man fokuserer på nattverden som fellesskap. Ser man på elementene, kan det være uttrykk for et ønske om å bidra til et felles fokus på Jesu offer. Uansett hører ikke dette hjemme i noen rubrikk, men i undervisning og veiledning knyttet til rollen som liturg og utvikling av eget praktisk-teologisk ståsted. Vår kirke rommer alle disse teologiske synspunktene.

Det er ikke nødvendig å samstemme liturgenes praksis for velsignelse av barn ved nattverden slik høringsnotatet anfører øverst på s.21. Her viser det seg ved en titt i liturgien at den faktisk er åpnere enn notatet gir inntrykk av: «Liturgen kan si dette eller lignende». Like fullt framheves en bestemt formulering, mot tidligere tre litt forskjellige. Det virker unødvendig å begrense repertoaret her.

Det er beklagelig at ikke NFGs teologisk åpnere og kortere forslag til tilsigelsesord er tatt inn i forslaget. Argumentene for dette - at vi trenger et samlet perspektiv her, at det styrker fokus på offer, tilgivelse og soning og at ordene har vært brukt lenge, oppleves ikke fyllestgjørende. Forståelsen av nattverden er sammensatt i vårt teologiske miljø. Tilsigelsesordene har sammen med syndsbejelsen og dåpsliturgien stått sentralt i liturgisk-teologiske diskusjoner de siste årene. Dette faktum tildekkes effektivt i notatet. Vår felles uenighet tas ikke på alvor ved å videreføre som eneste valgmulighet en såpass teologisk stram formulering på tilsigelsesordene.